

BAĞIMSIZLIK SONRASI AZERBAIJAN DIŞ TİCARETİ VE SON YILLARDA TÜRKİYE - AZERBAIJAN ARASINDAKİ TİCARİ İLİŞKİNİN BOYUTU¹

AZERBAIJAN FOREIGN TRADE AFTER INDEPENDENCE AND THE DIMENSION OF COMMERCIAL RELATIONS BETWEEN TURKEY AND AZERBAIJAN IN RECENT YEARS

Dr. Özlem SÖKMEN GÜRÇAM

Iğdır Üniversitesi, İİBF-İktisat, mail: ozlem.gurcam@igdir.edu.tr, Iğdır/Türkiye

Orcid ID: 0000-0002-2372-7355

ÖZET

18 Ekim 1991 tarihinde bağımsızlığını ilan eden Azerbaycan birçok ekonomik, mali ve siyasi sorunlarla karşı karşıya kalmış ancak 1995 yılından itibaren ülke büyük çapta büyüme sergilemiştir. Ülkedeki en önemli ekonomik güç ise petrol, doğal gaz ve elverişli tarım toprakları üzerindedir. Azerbaycan bağımsızlığını kazandıktan sonra pazar arayışlarına girerek dış ticarete yönelmiş ve bu şekilde bölge içerisindeki bağımlılığını sürdürmüştür. Bağımsızlığının ilk yıllarında ülke dış ticaretinin önemli bir payı Bağımsız Devletler Topluluğu ile olmakta iken, son yıllarda Azerbaycan yönünü Avrupa Birliği Ülkelerine doğru çevirmiştir. Dış ticaret konusunda ülke özellikle petrol ve doğal gaz ihracatı yönünden önemli bir paya sahiptir. Azerbaycan ihracatı ithalatından her yıl fazla olduğundan dış ticaret dengesinde fazla veren bir ülke konumundadır. Türkiye ise Azerbaycan'ın bağımsızlığını kabul eden ilk ülkedir. Azerbaycan'ın bağımsızlığını ilan etmesi ve Türkiye'nin de bağımsızlığı kabul etmesi gerek siyasi ve gerekse ekonomik konularda her iki ülkenin dost olduklarını göstermiştir. Şuan ki konjunktürde de Türkiye ve Azerbaycan bir millet iki devlet sloganıyla iki kardeş ve dost devletler olduklarını her zaman dile getirmektedirler. İlk olarak Türkiye Azerbaycan'da Konsolosluk ve Büyükelçilik olarak temsil edilmiştir. Ayrıca Türkiye Azerbaycan ile sadece siyasi ilişkileri canlı tutmamış aynı zamanda ekonomik ilişkileri ve ticari ilişkileri de canlandırmayı amaçlamıştır. Bu nedenle de iki ülke "Ticari ve Ekonomik İş Birliği Anlaşması" imzalamıştır. Türkiye ve Azerbaycan arasındaki ticari ilişkiler günümüzde de sürdürülebilirliğini korumaktadır.

Bu çalışma Azerbaycan ekonomisinde çok önemli bir paya sahip olan dış ticaret konusunu ve Türkiye ile Azerbaycan dış ticaretinin günümüze kadar süre gelen seyrini incelemektedir.

Anahtar Kelimeler: Dış Ticaret, İhracat, İthalat, Azerbaycan ve Türkiye.

ABSTRACT

Declaring its independence in 1991, Azerbaijan faced many economic, financial and political problems, but since 1995 the country has grown substantially. The most important economic power in the country is on oil, natural gas and suitable agricultural lands. After Azerbaijan gained its independence, it started to search for markets and headed for foreign trade and in this way continued its dependence in the region. In the first years of its independence, a significant share of the country's foreign trade was with the Commonwealth of Independent States. In foreign trade, the country has an important share, especially in terms of oil and natural gas exports. Since Azerbaijan exports more than its imports every year, it is a country that gives a surplus in foreign trade balance. Turkey was the first country that accepts the independence of Azerbaijan. Declared the independence of Azerbaijan and Turkey should accept the independence of both political and economic issues of both countries have shown they are friendly. Current conjuncture in Turkey and Azerbaijan as a nation they were two brothers and two friendly states with state motto always wished they bring. It was first represented as Consulate and the Embassy of Azerbaijan in Turkey. Also at the same time, economic relations and trade relations have kept alive only Azerbaijan political relations with Turkey aimed at animation. For this reason, the

¹ Bu çalışma Dr. Özlem SÖKMEN GÜRÇAM tarafından 14-15 Nisan 2021 tarihinde "Iğdır International Social Sciences Congress" Kongresinde sunulan "Azerbaycan Dış Ticareti Ve Türkiye İle Azerbaycan Arasındaki Ticari İlişkinin Seyri" başlıklı özet bildirinin genişletilmiş halidir.

two countries have signed a Trade and Economic Cooperation Agreement. Trade relations between Turkey and Azerbaijan still maintains its sustainability today.

This study examines the foreign trade of Azerbaijan's economy in the coming period and the course has a very significant share of the Azerbaijan foreign trade with Turkey until today.

Keywords: Foreign Trade, Export, Import, Azerbaijan and Turkey.

1. GİRİŞ

Bağımsızlığını kazanan Azerbaycan'da ekonomik durum maalesef kötü olmakla birlikte ülkenin ekonomik gelişimi yönünden önemli bir konu olan dış ticaret, ülke açısından iyi değildi. Petrol ve doğalgaz zengini olan Azerbaycan, ekonomisini petrol ve doğal gazla bağlı olarak iyi bir seviyeye getirmiştir. Ancak ülkenin genel olarak dış ticaretinde özellikle ihracatına bakıldığında petrol ve petrol ürünleri ilk sıralarda yer almakta iken ithalatında ise, otomobil gibi motorlu taşıtlar ve medikal ürünler ilk sırayı almaktadır. Ülke ekonomisine katkı en fazla petrol ve petrol ürünleri ile doğal gaz ihracatı ile sağlanmaktadır.

Türkiye ise bağımsızlığını kazanan Azerbaycan'ı ilk tanıyan ülke olmuştur. Türkiye ve Azerbaycan arasındaki dil, din ve kültür birliğinin olması Türkiye'nin ülkenin bağımsızlığını kabul etmesindeki en önemli sebep olduğunu söylemek mümkündür. Türkiye Azerbaycan ile geçmişte birçok ekonomik ve siyasi anlaşmalar yapmış olup ve günümüzde de birçok anlaşma yapılmıştır. İki ülke arasındaki ticari ilişki Azerbaycan'ın bağımsızlığını kazanmasından itibaren başlamış olsa da diğer ülkelerle kıyaslandığında yeterli düzeyde olmadığını söylemek mümkündür.

Bu çalışmada ilk olarak Bağımsızlık sonrası Azerbaycan dış ticareti genel hatlarıyla açıklanmakta, daha sonra her iki ülke arasında yapılmakta olan dış ticaret incelenmekte ve son olarak her iki ülke arasındaki dış ticaretin geliştirilmesi konusunda öneriler sunulmaktadır.

2. AZERBAJYCAN DIŞ TİCARETİ

1991 yılında bağımsızlığını kazanan Azerbaycan, bağımsızlık sonrası birçok ekonomik, ticari, siyasi ve askeri sorunlarla başa çıkmaya çalışmıştır. SSCB'nin yıkılmasıyla birlikte Azerbaycan ekonomisinin iyi bir alt yapıya sahip olmaması, Azerbaycan'da kullanılan teknolojinin çok eski olması, Ermenilerin Azerbaycan'a karşı tutumları sonucunda ülkenin %20 oranında toprak kaybı yaşaması, ülkede serbest piyasa sisteminin bilinmemesi ve bu nedenle de bu sistemi kullanamamaları üretimin durmasına neden olmuş ve ekonomik kontrol azalmıştır. Azerbaycan ekonomisi Ermenistan ile yaşanan savaş ve dağılma sonrası ortaya çıkan sorunlardan kaynaklı olarak önemli ölçüde zarar görmüştür. 1991 yılından 1995 yılına kadar olan süreçte ekonomi %60 oranında küçülme yaşamış ancak 1995 yılından sonra uluslararası kuruluşlar sayesinde ülke ekonomisinde önemli ölçüde büyüme yaşanmıştır. Ülkedeki en önemli ekonomik gücü ise petrol, doğalgaz ve tarıma elverişli topraklar oluşturmaktadır (SERKA, 2016, s. 22; Ersungur vd., 2007, s. 288). Ülkenin toplam geliri ise 1996 yılından itibaren sürekli olarak büyümüştür. Geçiş ekonomisi içerisinde dahil olan ve diğer ülkeler arasında en hızlı büyüyen ülke ise Azerbaycan olarak görülmüştür (Bulut vd, 2009, s. 18). Azerbaycan bağımsızlığının hemen sonrasında yeni pazar arayışlarına girerek dış ticarete de yönelmiş ve bölge içerisinde ekonomik bağımlılığını sürdürmüştür. 1991-1993 yılları arasında dış ticaretin yaklaşık olarak %80 ile %85'i Bağımsız

Devletler Topluluğu (BDT) ülkeleri ile gerçekleşmektedir. Ancak 1994 yılında Azerbaycan dış ticaret bağlantıları köklü bir değişime uğrayarak BDT ile olan ticaret hacmi düşüş göstermeye başlamıştır. Bağımsız Devletler Topluluğu (BDT) ülkelerinin ihracat içerisindeki payı 1991 yılında %94 oranında iken bu oran 1999 yılında %22,7, 2000 yılında %13,5 ve 2002 yılında ise %11'e düşmüş ve bu oran her yıl düşüklük göstermiştir. Bağımsız Devletler Topluluğu (BDT) ülkelerinin ithalat içerisindeki payı ise 1991 yılında %80 oranında iken bu oran 1999 yılında %31,4 ve 2000 yılında %30'a düşmüş ve bu oran her yıl bir önceki yıla göre azalmıştır (Bulut vd, 2009, s. 77). Azerbaycan egemenliğini kazandıktan sonra ülke dış ticaret potansiyelini yıldan yıla arttırarak günümüzde 100'den fazla ülke ile ticari ilişkilerini geliştirmiş durumdadır. Azerbaycan dış ticaretinde Avrupa Birliği ülkeleri önemli paya sahiptir. Azerbaycan'da sanayi, ekonominin diğer sektörlerini geliştirdikçe yerel üretimin ve teknik potansiyelin geliştirilmesi ve insanların farklı gıda ve gıda dışı mal ve hizmetlere (tarım, ulaştırma, bilgi ve iletişim gibi) olan talebini de karşılamaktadır. Sonuç olarak ülke açısından dış ticaret hacmini arttırmak ve ticaretle bağlantılı olarak ekonomik yapıyı iyileştirmek önemli konular içerisinde yer almaktadır (Süleymanov vd, 2013; Keskin Köylü, 2018, s. 76).

Tablo 1 Azerbaycan'ın 2014-2019 yılları arasındaki dış ticaret hacmini göstermektedir. Tabloya bakıldığında ülkenin ihracat ve ithalat tutarları düzenli bir artma ya da azalma eğilimi göstermemesine rağmen dış ticaret dengesi hep pozitif olmuştur. Bu durum Azerbaycan'ın ihracatının ithalatına göre her yıl artmasından kaynaklanmaktadır. 2019 yılında Azerbaycan 122 ülke ile ihracat ve 185 ülke ile ithalat gerçekleştirmiştir. Genel olarak Azerbaycan 195 ülkeyle dış ticaret faaliyetinde bulunmuştur. 2019 yılında Azerbaycan'ın toplam ithalat tutarı 13.667,2 milyon dolar, ihracat tutarı ise 19.471,3 milyon dolar olmak üzere toplam 33.138,5 milyon dolar değerinde bir dış ticaret hacmine ulaşmıştır. 2018 yılıyla karşılaştırıldığında dış ticaret hacmi %3,7 oranında artış göstererek ithalat %6,5, ihracat ise %2,0 oranında azalmıştır. Bu dönemde ülkeden 1.954,4 milyon dolar değerinde petrol-gaz dışı ürünler ihraç edilmiştir ve bu durum 2018'e göre %7,8 artmıştır (Ticaret Bakanlığı, 2020).

Tablo 1: Azerbaycan Dış Ticaret Verileri, (Milyon \$)

Yıl	İhraca	İthalat	Denge
2014	21.828,6	9.187,7	12.640,9
2015	12.729,1	9.216,7	3.512,4
2016	13.457,6	8.489,1	4.968,5
2017	15.320,0	8.783,3	15.320,0
2018	19.458,6	11.465,0	7.993,6
2019	19.471,3	13.672,2	5.799,1

Kaynak: <https://www.stat.gov.az> (Erişim: 25.02.2021); Ticaret Bakanlığı, (Erişim: 25.02.2021).

2000'den sonra Azerbaycan dış ticaret konusunda önemli bir hız kazanmış ve bu hızını her yıl arttırmıştır. Tablo 2'de de görüldüğü üzere ülke ihracatında en büyük pay petrol ve mineral ürünler üzerinde olmaktadır. Özellikle ham petrol ve petrol işleme ürünleri ülke ihracatının önemli kısmını oluşturmaktadır. Petrol ve mineral ürünler dışında gıda, çeşitli metaller ve değerli - yarı değerli metaller de ülke ihracatında yer almaktadır.

Tablo 2: Azerbaycan'ın İhraç Ettiği Başlıca Ürünler, (Milyon\$)

GTİP	ÜRÜNLER	2015	2016	2017	2018
	TOPLAM	11.326,8	9.066,5	13.797,7	19.458,6
2709	Ham petrol (petrol yağları ve bitümenli minerallerden elde edilen yağlar)	9.066,5	6.504,5	10.706,8	15.719,5
2711	Petrol gazları ve diğer gazlı hidrokarbonlar	208,2	981,5	1.211,6	1.514,7
2710	Petrol yağları ve bitümenli minerallerden elde edilen yağlar	749,3	409,7	339,2	520,6
0702	Domates (taze/soğutulmuş)	58,0	94,2	151,6	177,4
7108	Altın (platin kaplamalı altın dahil) (işlenmemiş veya yarı işlenmiş ya da pudra halinde)	-	0,0	125,4	118,0
3901	Etilen polimerleri (ilk şekillerde)	86,8	81,3	75,4	74,4
0810	Diğer meyveler (taze)	88,2	80,8	105,6	134,8
0802	Diğer kabuklu meyveler (taze/kurutulmuş) (kabuğu)	90,2	105,0	115,1	94,2
7601	İşlenmemiş alüminyum	71,9	49,8	51,2	71,4
7606	Alüminyum saclar, levhalar, şeritler (kalınlığı 0,2 mm. yi geçenler)	13,9	47,7	66,1	40,1

Kaynak: Trademap (Erişim: 25.02.2021)

Azerbaycan'ın ithalatında ise; binek otomobilleri ve esas itibariyle insan taşımak üzere imal edilmiş diğer motorlu taşıtlar, sağlık ürünleri, çeşitli metaller, metallere yapılmış mutfak gereçleri, demir ve ürünleri, yarı ve az değerli madenler ve bu madenlerden yapılmış ürünler, kimyevi ürünler, tütün, hayvan ve sebze ürünleri gibi ürünler yer almaktadır (State Statistical Committee, 2018, s. 246-247).

Tablo 3: Azerbaycan'ın İthal Ettiği Başlıca Ürünler, (Milyon\$)

GTİP	ÜRÜNLER	2015	2016	2017	2018
	TOPLAM İTHALAT	8.777,1	8.515,8	8.766,5	11.459,4
8703	Binek otomobilleri ve esas itibarıyla insan taşımak üzere imal edilmiş diğer motorlu taşıtlar (yarış arabaları dahil)	254,3	120,3	214,2	407,6
1001	Buğday ve mahlut	296,8	295,0	227,2	206,0
3004	Tedavide veya korunmada kullanılmak üzere hazırlanan ilaçlar (dozlandırılmış)	233,7	167,4	211,1	253,6
8481	Borular, kazanlar, tanklar, depolar ve benzeri diğer kaplar için musluklar, valfler (vanalar) ve benzeri cihazlar	263,7	330,8	180,1	159,5
7304	Demir (dökme demir hariç) ve çelikten ince ve kalın borular ve içi boş profiller (dikişsiz)	194,5	216,7	186,9	337,3
2710	Petrol yağları ve bitümenli minerallerden elde edilen yağlar	138,7	189,3	280,1	318,4
2402	Tütün/tütün yerine geçen maddelerden purolar ve sigaralar	287,3	146,9	160,1	152,6
9999	Türüne göre belirtilmeyen emtialar	539,2	18,6	488,3	134,2
2711	Petrol gazları ve diğer gaz halindeki hidrokarbonlar	-	38,4	69,9	340,8

Kaynak: Trademap, <https://comtrade.un.org/pb/> (Erişim: 25.02.2021).

Tablo 4'te Azerbaycan'ın Bağımsız Devletler Topluluğu Ülkeleri ile 2014 – 2018 yılları arasındaki ihracatı gösterilmektedir. Tabloya bakıldığında Azerbaycan'ın Bağımsız Devletler Topluluğu arasında en çok Rusya ile ihracatı olmaktadır. Azerbaycan'ın en az ihracat yaptığı ülke ise Moldova olmaktadır. Azerbaycan; Kazakistan, Kırgızistan, Moldova, Özbekistan, Rusya, Tacikistan, Türkmenistan ve Ukrayna ile serbest ticaret anlaşması yapmıştır. Bu anlaşma çerçevesinde bu ülkeler ile yapılan dış ticaret işlemlerinde Katma değer ve tüketim vergileri varış ülkesinde tahsil edilmektedir. Bu yönüyle düşünüldüğünde Azerbaycan'ın ihracatı açısından serbest ticaret anlaşmalarının önemli olduğu görülmektedir.

Tablo 4: Azerbaycan'ın Bağımsız Devletler Topluluğu Ülkeleri ile İhracat, (Milyon \$)

ÜLKELER	2014	2015	2016	2017	2018
TOPLAM İHRACAT	822.961,1	516.330,1	615.361,6	1.111.009,1	1.115.314,2
Rusya	640.271,3	417.755,1	409.258,4	587.034,5	665.741,4
Kazakistan	29.839,5	17.957,8	26.274,2	34.272,5	46.644,3
Kırgızistan	25.800,2	6.561,0	5.637,8	603,4	4.033,6
Moldova	68,4	448,3	498,8	241,5	472,0
Özbekistan	37.900,3	10.872,7	3.418,8	3.959,3	9.351,1
Tacikistan	2.636,7	6.443,8	12.082,0	1.998,4	6.533,8
Türkmenistan	38.002,7	32.814,9	113.787,1	54.111,6	23.799,6
Ukrayna	48.442,0	23.476,5	44.404,5	428.787,9	358.738,4

Kaynak: <https://www.stat.gov.az> (Erişim: 25.02.2021).

Tablo 5’de Azerbaycan’ın ihracatı açısından önemli olan bazı ülkelerin 2014 – 2018 yılları arasındaki ihracat tutarları verilmektedir. Tabloya göre 2014 – 2018 yıllarını kapsayan tüm veriler de ihracatın en fazla yapıldığı ülke İtalya olmaktadır. Almanya ve İsrail de İtalya’dan sonra Azerbaycan’ın en fazla ihracat yaptığı ülkeler arasında yer almaktadır. İhracatın en az yapıldığı ülke ise Çin olmaktadır.

Tablo 5: Azerbaycan’ın İhracatında Diğer Ülkeler, (Milyon \$)

ÜLKELER	2014	2015	2016	2017	2018
TOPLAM İHRACAT	14.389.808,6	6.922.707,4	7.996.510,0	11.877.178,2	11.671.998,8
İtalya	4.805.617,6	2.254.330,5	4.333.747,1	5.352.488,5	5.879.775,3
Portekiz	552.149,5	368.874,4	331.278,9	501.617,8	528.717,6
Tayvan	432.067,3	112.460,6	921.010,8	267.294,3	714.186,1
İsrail	1.766.949,6	801.533,4	664.113,1	638.938,4	1.310.824,5
Almanya	1.925.563,4	1.223.961,8	610.831,4	450.462,0	780.847,4

Fransa	1.523.482,8	864.101,1	626.433,9	459.978,6	441.672,1
Hindistan	778.250,0	270.235,1	551.966,6	404.067,7	819.538,3
Endonezya	2.012.316,5	477.818,9	77.457,1	465.126,4	597.517,4
Gürcistan	529.549,1	496.196,8	416.644,0	487.757,2	485.346,6
Çin	63.862,8	53.194,8	382.027,1	443.807,3	113.573,5

Kaynak: <https://www.stat.gov.az> (Erişim: 25.02.2021).

Tablo 6, Azerbaycan'ın Bağımsız Devletler Topluluğu Ülkeleri ile 2014 – 2018 yılları arasında yapılan ithalatı göstermektedir. Tablodan da anlaşılacağı üzere Azerbaycan ithalatında ilk sırayı Rusya almaktadır. Çünkü Rusya'nın gümrüksüz mal ihraç etmesi ülkenin ithalatında önemli bir avantaja sahip olmasını sağlamaktadır. Azerbaycan; Kazakistan, Kırgızistan, Moldova, Özbekistan, Rusya, Tacikistan, Türkmenistan ve Ukrayna ile serbest ticaret anlaşması yapmıştır. Bu anlaşma çerçevesinde bu ülkelerden gelecek olan ürünlerden (anlaşmada belirtilen tütün, alkol, otomotiv gibi ürünler) gümrük vergisi alınmamaktadır. Bu ülkelerden gümrük vergisi alınmaması da Azerbaycan'ın dış ticaretini özellikle de ülkenin ithalatını etkilemektedir.

Tablo 6: Azerbaycan'ın Bağımsız Devletler Topluluğu Ülkeleri ile İthalatı, (Milyon \$)

ÜLKELER	2014	2015	2016	2017	2018
TOPLAM İTHALAT	1.999.250,3	1.877.466,8	2.082.311,5	2 266 329,2	2.992.752,7
Rusya	1.314.480,4	1.437.937,2	1.641.694,7	1 554 086,6	1.885.164,6
Kazakistan	221.056,1	98.925,6	98.117,1	107 827,4	174.145,1
Kırgızistan	1.702,7	1.604,2	1.087,4	1 156,8	2.049,2
Moldova	5.433,0	3.559,6	3.963,5	6 752,3	6.216,8
Özbekistan	23.611,9	6.168,7	11.910,4	26 041,3	34.597,3
Tacikistan	188,0	-	238,5	47,4	53,4
Türkmenistan	13.198,5	19.619,0	38.488,9	110.024,1	109.352,3
Ukrayna	419.579,7	309.652,5	286.811,0	460.393,3	469.798,3

Kaynak: <https://www.stat.gov.az> (Erişim: 25.02.2021).

Tablo 7, Azerbaycan'ın İthalatında diğer bazı ülkeleri göstermektedir. Ülke ithalatında ilk sıralama İngiltere ve Amerika'ya ait olmaktadır. Bu durum İngiltere'de BP'nin, ABD'de ise petrol yatırımları nedeniyle Azerbaycan'ın ithalatında öne çıkmaktadır.

Tablo 7: Azerbaycan'ın İthalatında Diğer Ülkeler, (Milyon \$)

ÜLKELER	2014	2015	2016	2017	2018
TOPLAM İTHALAT	3.602.776,1	3.608.922,0	3.292.503,7	2.842.151,7	3.298.768,3
Fransa	157.356,8	212.250,6	150.198,8	154.840,1	183.050,1
Hollanda	188.840,5	102.796,5	75.641,8	87.957,5	103.849,0
Çin	697.082,6	511.916,7	703.805,7	854.535,0	1.196.673,5
ABD	563.419,2	847.389,4	471.605,8	720.594,1	527.168,9
İtalya	272.643,4	587.764,7	332.442,1	318.801,9	340.085,8
İngiltere	978.337,2	553.317,9	495.213,9	239.861,5	263.718,6
Almanya	703.636,9	689.996,7	390.492,0	443.721,0	659.912,8
Singapur	41.459,5	103.489,5	201.497,8	21.840,6	24.309,6

Kaynak: <https://www.stat.gov.az> (Erişim: 25.02.2021).

3. TÜRKİYE - AZERBAJYAN ARASINDAKİ TİCARİ İLİŞKİNİN SEYRİ

Azerbaycan 18 Ekim 1991'de Sovyetler birliğinin dağılmasıyla bağımsızlığını ilan etmiş ve ülkenin bağımsızlığını tanıyan ilk ülke de Türkiye olmuştur. Azerbaycan'ın bağımsızlığını ilan etmesi ve Türkiye'nin de bağımsızlığı kabul etmesi gerek siyasi ve gerekse ekonomik konularda her iki ülkenin dost olduklarını göstermiştir. Şuan ki konjonktürde de Türkiye ve Azerbaycan bir millet iki devlet sloganıyla iki kardeş ve dost devletler olduklarını her zaman dile getirmektedirler. Azerbaycan ve Türkiye arasında siyasi ortaklık kurulması ile birlikte ilk olarak Türkiye, Azerbaycan'da 25 Mayıs 1991 tarihinde Konsolosluk ve 14 Ocak 1992 tarihinde de Büyükelçilik olarak temsil edilmiştir. Türkiye bu tarihlerde sadece siyasi ilişkileri canlı tutmamış aynı zamanda ekonomik ilişkileri ve ticari ilişkileri de canlandırmayı amaçlamıştır. Bu bağlamda serbest piyasa ekonomisini benimseyen her iki ülke arasında "Ticari ve Ekonomik İş Birliği Anlaşması" 2 Kasım 1992 tarihinde imzalanmış. (Mikail, s. 1073; TASAM, 2007). Ayrıca 09.02.1994 tarihinde "Azerbaycan ile Türkiye Arasında Çifte Vergilendirmenin Önlenmesi Anlaşması" ve 09.02.1995 tarihinde ise "Yatırımların Karşılıklı Teşviki ve Korunması Hakkında Anlaşma" imzalanmıştır. 20.02.1997'de de ticari ve ekonomik ilişkilerin geliştirilmesi için Karma Ekonomik Komisyonu (KEK Birinci Dönem Toplantısı Protokolü imzalanmış ve ilişkilerin artırılmasına yönelik kararlara yer verilmiştir. Azerbaycan'ın bağımsızlığını kazandığı 1991 yılından bugüne Türkiye ve

Azerbaycan arasında farklı alanları da kapsayan ve aynı zamanda ekonomik ve ticari yönde 200'den fazla anlaşma yapılmış ancak bu anlaşmaların bazıları işlerlik kazanamamıştır. Ekonomik ve ticari bağlamda düşünüldüğünde Türkiye'nin Azerbaycan'ın uluslararası standartlara uyumuna yardımcı olmak amacıyla tarım, ticaret ve teknik işbirliği konularında programlar sunması ve gümrük düzenlemelerine yardımcı olması gibi deneyimlerini ülke ile paylaşması, Türkiye'nin rol model ruhu içerisinde hareket ettiğini de açıkça göstermektedir (Aslanlı, 2018, s. 16-17; Kardaş ve Macit, 2015, s. 26).

Türkiye Azerbaycan Hükümetleri Arası Karma Ekonomik Komisyonu Sekizinci Dönem Toplantı Protokolü 16 Eylül 2019 tarihinde Bakü'de imzalanmıştır. Bu protokol gereği ticari ve ekonomik ilişkilerde (T. C. Resmi Gazete);

- Taraflar ikili işbirliğinde ticari ilişkilerin önemli bir yerinin olduğunu ve yapılan çalışmalar sonucunda bu alandaki artışın süreklilik gösterdiğini kaydetmişlerdir.
- Taraflar 2018 yılında bir önceki yıl ile kıyaslandığında ticaret hacminin önemli oranda arttığını, 2019 yılının Ocak-Temmuz döneminde ise bu artış trendinin yükselerek devam ettiğini vurgulamışlardır.
- Taraflar, Azerbaycan'da yabancı sermayeli şirket sayısı bakımından birinci sırada Türkiye'nin olduğunu belirtmiş, Azerbaycan'da sanayi, inşaat, ticaret, hizmet, ulaşım ve tarım alanında faaliyet gösteren 3000'inin üzerinde Türkiye sermayeli şirketin tescil olduğunu, kamunun finanse ettiği ve değeri 15 milyar doları aşan projelerde Türkiye şirketinin yüklenici sıfatıyla yer aldığı, Türkiye'de ise yaklaşık 2500 Azerbaycan sermayeli şirketin bulunduğunu ve her iki ülkenin önemli miktarlarda karşılıklı yatırımlarının olduğunu ifade etmişlerdir.
- Taraflar, Türkiye ile Azerbaycan arasında tüm alanlarda ilişkilerin dinamik bir şekilde gelişiminin bir göstergesi olarak küresel ekonomik projeler-Güney Gaz Koridoru, Bakü-Tiflis-Ceyhan petrol, Baki-Tiflis-Erzurum Doğal Gaz boru hatları ve Bakü-Tiflis-Kars demiryolu projelerinin bölgede barışın ve güvenliğin sağlanmasına olan katkılarını ve bölge halklarının refahının iyileştirilmesi açısından büyük öneme sahip olduğunu vurgulamışlardır.
- Taraflar Türkiye ile Nahcivan Özerk Cumhuriyeti arasındaki ticari ve ekonomik ilişkilerin daha da güçlendirilmesi için azami gayreti göstereceklerini özellikle vurgulamışlardır.

Türkiye ve Azerbaycan arasındaki ticarete en önemli belirleyiciler, petrol ve doğal gaz kaynaklarıdır. 2008 yılından beri Türkiye ekonomisinde enerji talebinin dışa bağımlılık oranı sürekli artmakta ve bugün yaklaşık olarak %73 civarında olmaktadır. Özellikle bu oran petrol açısından %93, doğal gaz yönünden ise %98,7 düzeyinde görülmektedir (TPAO, 2015, s. 36-38). Bu durumda doğal olarak Türkiye'nin enerji zengini olan komşusu Azerbaycan'ın petrolüne ve doğal gazına ihtiyacı da artmaktadır. Özellikle Türkiye'de doğal gaz tüketiminde dışa bağımlılık oranı petrole göre daha yüksek olmaktadır. 2014 yılından itibaren Azerbaycan Türkiye'nin Rusya ve İran'dan sonra en fazla doğal gaz ithal ettiği üçüncü ülkedir. İran ve Rusya'dan aldığı fiyatla kıyaslandığında Azerbaycan gazını çok ucuza alan Türkiye, bu gazın her yıl yaklaşık olarak 750 milyon metreküpünü de enterkonnektör üzerinden Yunanistan'a satmaktadır (Bağırzade ve Muradov, 2015, s. 10). 2018 yılında Türkiye, gaz tüketiminin yaklaşık olarak %99,2'si ithalatla

karşılmaktadır. Türkiye’de, 2018 yılında yaklaşık 50,8 milyar m³ doğal gaz tüketilirken ve bu rakamın sadece %0,8’i (428 milyon m³) ülke içi üretim ile karşılanmıştır. 2018 yılında Türkiye doğal gaz ithalatının ülkelere göre dağılımında, Rusya %47 pay ile birinci sırada yer alırken bu oran bir önceki yıla göre %52 seviyesinden aşağıya düşmüştür. 2018’de İran %15,6 pay ile ikinci sırada yer alırken, Azerbaycan %14,9 pay ile üçüncü sırada yer almıştır (TPAO, 2019, s. 36).

Tablo 8, Türkiye’nin Azerbaycan ile yaptığı ticaret dengesini göstermektedir. Tablodan da görüleceği üzere denge 2014 yılı hariç diğer yıllarda hep artı değer almaktadır. Azerbaycan’ın hem ihracatı hem de ithalatında artışlar olmasına rağmen ihracattaki artıştan dolayı her zaman denge pozitif olmuştur. Türkiye’nin 2019 yılında 1 milyar 788 milyon dolar gerçekleşen ihracat rakamı, Azerbaycan’ı en fazla ihracat yapılan 26. ülke konumuna getirmektedir (Ticaret Bakanlığı, 2020).

Tablo 8: Türkiye’nin Azerbaycan ile Yaptığı Ticaret, (Milyon \$)

	2014	2015	2016	2017	2018	2019
İHRACAT	3.061	2.092	1.387	1.476	1.701	1.788
İTHALAT	482	357	328	384	408	411
DENGE	2.579	1.735	1.059	1.092	1.293	1.377

Kaynak: TÜİK, 2020 (Erişim:30.04.2021).

Azerbaycan Türkiye arasında önemli bir ticaret potansiyeli olmasına rağmen bu iki ülke arasındaki ticaret potansiyelinin önünde bazı engeller bulunmaktadır ve bu engelleri azaltmak ya da ortadan kaldırmak için iki ülkede ne gerekiyorsa yapmak zorundadır. Bu engeller (Bağırzade ve Muradov, 2015, s.10-11);

- **Dış ticaret altyapısındaki yetersizlikler:** Her iki ülkede ticaret pratiğinin farklı olması, Azerbaycan’da hukuk, bankacılık sektörü ve mali piyasa altyapısındaki bazı yetersizliklerin bulunması dış ticaret işlemleri ve ödemeler sisteminde de birçok zorluklar ortaya çıkarmaktadır.
- **Ticari ilişkilerde nakliyenin önemli bir maliyet unsuru olması:** Azerbaycan ve Gürcistan’da alınan yüksek yol vergileri ve tonaj sınırlamaları ve İran’ın uygulamakta olduğu tonaj sınırlamaları ve yollardaki gecikmeler hem nakliyecilere hem de yük sahiplerine ilave maliyetler getirmektedir.
- **Taklit mallardan dolayı ortaya çıkan haksız rekabet:** Azerbaycan piyasasında özellikle Çin’de üretilen taklit Türk mallarının yaygın olması iki ülke arasındaki dış ticaret üzerinde ciddi olumsuz etki bırakmaktadır
- **Türkiye’nin Azerbaycan, Azerbaycan’ın da Türkiye piyasasında diğer bazı ülkelerle eşit olmayan rekabet içinde bulunması:** Azerbaycan 1993 yılında Bağımsız Devletler Topluluğu (BDT) ile Serbest Ticaret Anlaşması İmzalamış (STA) ve Rusya, Ukrayna, Gürcistan, Kazakistan, Moldova gibi ülkelere önemli gümrük muafiyetleri tanımıştır. Böylece, zikredilen ülkeler pazara girişte daha avantajlı koşullarla karşılaşmakta ve %15’e

kadar fiyat avantajları elde etmektedirler. Diğer taraftan Türkiye'nin Avrupa Birliği ülkeleri ile Gümrük Birliği Anlaşması kapsamında olması ve çeşitli ülkelerle Tercihli veya Serbest Ticaret Anlaşmaları imzalamış olması da Azerbaycan'ın Türkiye piyasasında bazen dezavantajlı duruma düşmesine neden olmaktadır.

4. SONUÇ VE ÖNERİ

Bağımsızlık sonrası Azerbaycan ekonomisi kötü bir süreçten geçmesine rağmen daha sonra ülke ekonomisi toparlanmış ve ülke günümüzde birçok ülke ile ticaret yapan bir ülke konumundadır. Ülke ihracatı genel olarak petrol, petrol ürünleri ve doğal gazla bağlı olmaktadır. Ülkenin bağımsızlık sonrası ilk yıllarda ticari ilişkileri Türki Cumhuriyetler ile olmasına rağmen günümüzde ise ülke dış ticaretini Fransa, Hollanda ve Çin gibi birçok farklı ülkeye doğru yöneltmektedir.

Türkiye ile ticari ilişkilerine bakıldığında ise “iki devlet bir millet” özdeyişi önemini ticari konuda çok fazla gösterememektedir. Ülke ticareti daha çok batı ülkelerine yönelik olmaktadır. Ülke dış ticareti konusundaki eksiklikler, ticari ilişkilerde nakliyenin önemli bir maliyet unsuru olması, taklit mallardan dolayı ortaya çıkan haksız rekabet, Türkiye'nin Azerbaycan, Azerbaycan'ın da Türkiye piyasasında diğer bazı ülkelerle eşit olmayan rekabet içinde bulunması gibi nedenlerden dolayı iki ülke arasındaki ticaret istenilen düzeyde olmamaktadır. Yukarıda sayılan olumsuzlukların giderilmesi durumunda dış ticaret konusunda önemli adımlar atılmış olarak kabul etmek mümkündür. Özellikle son dönemde Azerbaycan'ın Karabağ konusunda kazanmış olduğu zaferde Türkiye'nin payı da unutulmamalıdır. Siyasi yönden birlik sağlayan ülkelerin ekonomik olarak da birlik sağlayacağı düşüncesinden hareketle Türkiye ve Azerbaycan'ın ileriki dönemde ticari ilişkilerinin artacağı görüşünü söylemek pek de yanlış olmaz.

KAYNAKÇA

- Aslanlı, A. (2018). “Türkiye-Azerbaycan Ekonomik İlişkileri”, YÖNETİM VE EKONOMİ Celal Bayar Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Cilt: 25, S: 1, ss: 15-27.
- Bağırzade E. & Muradov A. (2015). “Azerbaycan ve Türkiye Ekonomik İlişkileri Üzerine Bir İnceleme”, Türkiye İle Türk Cumhuriyetleri Arasındaki Ekonomik İlişkiler, (Ed: Bahar Şanlı ve Elif Haykır Hobikoğlu), Türk Dünyası Kırgız-Türk Prof. Dr. Turan Yazgan Sosyal Bilimler Enstitüsü Kültür Yayınları, 1. Baskı, Kırgızistan.
- Bulut, C.; Aras, O. N. & Süleymanov, E. (2009). “Azerbaycan Ekonomisinin Son On Beş Yılı”, https://www.academia.edu/1277137/Azerbaycan_Ekonomisinin_15_Y%C4%B1%C4%B1, (Erişim: 25.02.2021).
- Ersungur, M.; Kızıltan, A. & Karabulut K. (2007). “Türkiye İle Diğer Türk Cumhuriyetlerinin Ekonomik İlişkilerinin Analizi”, A. Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi, Sayı 35, ss: 285-310.
- Kardaş, Ş & Macit, F. (2015). “Turkey-Azerbaijan Relations:The Economic Dimension”, Journal of Caspian Affairs, Vol. I, No. 1, pp. 23 – 46.
- Keskin Köylü, M. (2018). Türkiye ve Azerbaycan Ticari İlişkilerine Yönelik Bir Değerlendirme, Toros Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Yıl: 5, Sayı: 9, ss: 69-85.

- SERKA (Serhat Kalkınma Ajansı) (2016). Azerbaycan Cumhuriyeti Ülke Raporu, İstanbul, ISBN: 978-605-66913-1-7.
- State Statistical Committee (2018). Azerbaijan in Figures, https://www.aserbaidsschan.ahk.de/fileadmin/AHK_Aserbaidsschan/Wirtschaft_in_Zahlen/Statistik_zur_aserbaidsschanischen_Wirtschaft/Azerbaijan_in_Figures_2018.pdf, (Erişim: 25.02.2021).
- Süleymanov, E., Zeynalov, A. & Mammadov, R. (2013). “Analyzing And Valuing Of The Export Multiplicity Of Azerbaijan Republic”, https://mpra.ub.uni-muenchen.de/52306/1/MPRA_paper_52306.pdf, (Erişim: 25.02.2021).
- T. C. Remi Gazete (2019). Milletler arası Antlaşma (Sayı: 30997,Karar Sayısı: 2012).
- Ticaret Bakanlığı (2020). Azerbaycan’ın Dış Ticareti 2019, <https://ticaret.gov.tr/blog/ulkelerden-ticari-haberler/azerbaycan/azerbaycanin-dis-ticareti-2019-yillik>, (Erişim: 25.02.2021).
- TPAO. (2015). Ham Petrol ve Doğal Gaz Sektör Raporu. Strateji Geliştirme Dairesi Başkanlığı, Mayıs.
- TPAO. (2019). 2018 Yılı Ham Petrol ve Doğal Gaz Sektör Raporu. Türkiye Petrolleri Strateji Geliştirme Dairesi Başkanlığı, Mayıs.
- Trademap (2017). 2017 International Trade Statistics Yearbook, Volume I Trade by Country, Newyork, 2018.
- Trademap (2018). 2018 International Trade Statistics Yearbook, Volume I Trade by Country, Newyork, 2019.
- Trademap (2019). 2019 International Trade Statistics Yearbook, Volume I Trade by Country, Newyork, 2020.